

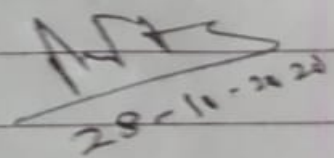
अभिरुचि प्रथमपरम् ।

द्वन्द्व समास ।

द्वन्द्व समास में सभी पद प्रधान होते हैं ।
 च के अर्थ में (चः और) द्वन्द्व समास विकल्प से होता है → चार्थे द्वन्द्वः । च के चार भेद हैं → समुच्चय, अन्वाचय, इतरेतर योग तथा समाहार । समुच्चय तथा अन्वाचय में सामर्थ्याभाव के चर्चे समासकार्य नहीं होता है, केवल इतरेतर योग तथा समाहार के अर्थ में समास होता है । जैसे → चवखदिरौ - चवश्च खदिरश्च । इस उदाहरण में चव तथा खदिर दोनों की स्वतंत्र सत्ता है, अतः यहाँ इतर-इतर (अलग-अलग) यानि इतरेतर योग होने से इतरेतर द्वन्द्व समास है । इसके अन्य उदाहरण हैं - आद्यन्तौ, अन्तादी, भीमार्जुनौ, दम्पती, चर्मर्षी, गौरीशङ्करी । समाहार अर्थ का उदाहरण है -

संज्ञापरिभाषम् → संज्ञा च

परिभाषा च तयोः समाहारः । समाहार का अर्थ समूह होता है । दन्तोऽऽम् → दन्ताश्च ओष्ठौ च तेषां समाहारः । यहाँ दन्त तथा ओष्ठ समूह में कार्यविशेष की सम्पादित कर रहे हैं । अन्य उदाहरण हैं → पाणिपादम्, काकीसूकम्, गङ्गाशोणम्

 28-10-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (सह प्राचार्य)
 रा० उ० सं० महावि० लखसेना, पूर्णिया

अनिवार्यपत्रम् । 1।

संस्कृतसामान्यम् ।

उपशास्त्री ।

28-10-2020

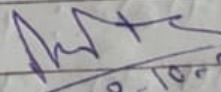
Page no.:

Date: / /

संस्कृत से हिन्दी अनुवाद ।

तावद् मयश्च मेतव्यं चावद् मयमनागतम् ।
सः त्वया तव वा पूज्यः । अग्निः धृतेः घृताणां
वा तृप्यति । सूर्यास्ते स ऋहं गतः ।
गतस्तमर्कः । सूर्यः पूर्वदिशि उदेति ।
यः भूमौ शेते । कवीनां कविषु वा कालिदासः जेष्ठः ।
दात्राणां दात्रेषु वा मैत्रेयः पटुः । गवां गोषु
वा कृष्णा बहुश्रीरा । राज्ञाम् राजसु वा
अशोकः महन् आसीत् । नारीणां नारीषु वा शकुन्तला
सुन्दरी । नृणां नृषु वा विद्वान् पूज्यः ।
चाततां चातयु वा मोहनः तीव्रः । उदिते सूर्ये
स ऋहं गतः । सः कर्मणि कुशलः अस्ति ।
नाटकानां नाटकेषु वा अभिज्ञानशाकुन्तलं जेष्ठम् ।
काव्यानां काव्येषु वा नाटकं रम्यं भवति ।
सर्वाणां ग्रन्थानां सर्वेषु ग्रन्थेषु वा रामायणं जेष्ठम् ।

इन संस्कृतवाक्यों भाषान्तर हिन्दी में प्रस्तुत
कर दिखाने अथवा दूरभाष पर सुनाएँ ।

28-10-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा, (सं. प्राचार्य)
रा० 30 सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।

साहित्यम् ।

शास्त्री

पुनर्विचनम् ।

Page No.:

प्रश्न: → अधोलिखिते पद्ये छन्दनिर्णयं कुरुत ।

“ सञ्चारिणी दीपशिखेव रात्रौ
यं यं न्यतीयाद्य पतिंवरा सा ।
नरेन्द्रमार्गाट इव प्रपेदे
विवर्णभावं स स भूमिपालः ॥ ”

उत्तरम् → प्रदत्तोऽयं श्लोकः कविकुलगुरुकालिदासेन विरचितस्य
रघुवंशमहाकाव्यस्य षष्ठसर्गाद् गृहीतोऽस्ति ।

पद्यस्य प्रथमपादे चगणादि निर्णयः →

सञ्चारिणी दीपशिखेव रात्रौ

१ १ | १ १ | १ १ | १ १

तगण , तगण , जगण , गुरु, गुरु:

प्रत्येके पादे एकादशाक्षराः सन्ति । प्रथमे पादे त्रिष्टुप्-
छन्दस्य भेदः, इन्द्रवज्रा छन्दः अस्ति । बल्लक्षणमस्ति →
“ द्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ गः ।

द्वितीये चरणेऽपि इन्द्रवज्रा छन्दः । तृतीये पादे →

नरेन्द्रमार्गाट इव प्रपेदे

१ १ | १ १ | १ १ | १ १

जगण , तगण , जगण , गुरु, गुरु: ।

अत्र उपेन्द्रवज्रा छन्दः । लक्षणमस्ति -

“ उपेन्द्रवज्रा जतजाहृतौ गौ । ” चतुर्थे पादेऽपि

उपेन्द्रवज्रा छन्दः । इन्द्रवज्रा तथा च उपेन्द्रवज्रा

छन्दः परस्परं मिलित्वा उपजाति छन्दः निर्माति ।

अतएवात्र उपजाति छन्दः ।

MRS
28-10-2020

डॉ. निर्मल कुमार झा, (सं. प्राचार्य)
शं. उ. सं. महावि. सुखसेना, पूर्णियाँ।